

Volum coordonat de

Cătălin Partenie și Alfred Bulai

POLIROM

In Fiction We Trust

Volum coordonat de
Cătălin Partenie și Alfred Bulai

In Fiction We Trust

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Autorii</i>	7
Fiction-non-fiction	
<i>Cătălin Partenie</i>	11
Despre ficțiune	
<i>Stephen Halliwell</i>	23
<i>Thucydides Mythistoricus</i>	
<i>Zoe Petre</i>	45
Minciuna nobilă a legiuitorului? Adevăr și ficțiune în convingerile morale și politice ale lui Rousseau	
<i>David Lay Williams</i>	59
Despre fantezie la Brentano și Husserl	
<i>Ion Tănăsescu</i>	87
Minciuni în care nu totul e fals. Levinas, filozofie și ficțiune	
<i>William Buckingham</i>	103
Spunerea de povești în economie	
<i>Deirdre N. McCloskey</i>	117
Ficțiune și interpretare în sociologie	
<i>Lazăr Vlăsceanu</i>	137
Nu vom fi niciodată postmoderni. Ficțiune și autenticitate	
<i>Vintilă Mihăilescu</i>	149
Dragă mincinosule. Actorie, amăgire și spectatorul intelligent	
<i>Vladimir Mirodan</i>	165
Despre iepuri și oameni. Ficțiunea în modelarea științifică	
<i>Roman Frigg</i>	181
Cunoaștere și ficțiune	
<i>Alfred Bulai</i>	199
<i>Lucrări citate</i>	225

Fiction-non-fiction

Cătălin Partenie

1

Librăria Jean Vrin, Place de la Sorbonne. Mă aflu în fața unui raft, chiar la intrare, unde este și casa. Librăria e destul de aglomerată. Deodată, aud în spatele meu:

— Bonjour, aveți cumva *A șaptea funcție a limbajului?* Nu mai țin minte autorul.

După voce, pare a fi un domn în vîrstă.

— Monsieur, îi răspunde o voce care nu poate fi decât a doamnei de la casă, asta e o carte de ficțiune. Nu ținem ficțiune.

— Da, știu, este un roman. Dar este un roman despre Roland Barthes, iar în el apar toți – Lacan, Foucault, Deleuze, Derrida, Sollers, Althusser. Mă gândeam că...

— E un roman în care Roland Barthes nu moare într-un accident stupid de mașină, ci este călcat de o camionetă pentru că ar fi deținut un mare secret. O fantezie ridicolă.

— De fapt, accidentul s-a produs nu departe de aici. Sau, mă rog, asasinatul. Nu știm. Știm însă că șoferul camionetei era de origine bulgară și că în acea zi Barthes tocmai luase prânzul cu François Mitterrand, care își pregătea candidatura, adică era în plină campanie de tras sfiori. Bizar, *quand même*, nu găsiți? În roman se spune că Barthes intrase în posesia unui document de o extraordinară importanță, o pagină în care era descrisă a șaptea funcție a limbajului, pe care ar fi descoperit-o Roman Jakobson; cine înțelegea această funcție putea convinge pe oricine de orice. În cărțile lui, Jakobson a vorbit doar de șase funcții; mă rog, oficial a vorbit doar de șase. În roman, Mitterrand îi fură acea pagină lui Barthes, învață să mânuiască cea de-a șaptea funcție a limbajului și câștigă alegerile prezidențiale anul următor.

— Da, și de-a lungul a 500 de pagini toată lumea caută acel document – serviciile secrete din Uniunea Sovietică, din Bulgaria, Sollers; plus un comisar francez care se trezește brusc în acel mediu intelectual parizian din care nu înțelege nimic, drept pentru care își ia un doctorand în lingvistică pe post de ghid și interpret. Am citit o recenzie.

— Și eu știu ce știu tot din recenzii. Din păcate, se pare că toate recenziile s-au concentrat pe detaliile picante, care, admit, nu sunt puține – Foucault întreținând raporturi sexuale cu un Tânăr într-o baie publică, Althusser, marele corifeu al marxismului occidental, admîșând că nu a citit decât primul volum din *Capitalul*, în fine, orori. Tot acest mediu intelectual parizian e un mic infern – Foucault, Sollers, Kristeva, Althusser, Derrida, toți sunt răi, invidioși, perfizi și plini de ifose. În roman, Foucault ține o conferință intitulată „Jocuri polisemantice în *Onirocritica* lui Artemidoros”. Cu toții sunt obsedăți de problema limbajului. Totul e un limbaj care trebuie decodat, dar orice decodare devine imediat un alt cod. Toți sunt foarte culti, bineînțeles, foarte inteligenți, dar extrem de naivi, ca să nu zic altfel, pentru că se cred avangarda proletariatului din toată lumea când de fapt între ei și clasa muncitoare nu există absolut nicio legătură. Mă rog, în afara de *Onirocritica* lui Artemidoros. De fapt, comunismul în care cred ei este propriul lor vis. O fițiune, până la urmă. Ca și teoriile lor, îți vine să spui. Rămâne să ne imaginăm ce ar fi spus Barthes despre acest infern. Ar fi spus poate că nu este decât un mit fabricat de burghezie pentru a distrugе imaginea intelectualului care salvează muncitorii din ghearele exploatarii și alienării.

— Écoutez, această carte este un roman, o fițiune, și noi nu vindem decât cărți de filozofie. Asta suntem noi, Librăria Jean Vrin. Dacă nu vă convine, duceți-vă la FNAC.

— În roman mai apar Umberto Eco, John Searle, un club secret în care au loc adevărate turniruri retorice, precum și o serie de *derridadaishi* americani prezenți la o conferință despre *the linguistic turn* ce are loc la Universitatea Cornell. Toți o apă și-un pământ. Universitatea Cornell se află într-o localitate din statul New York numită Ithaca. Acolo își ține Foucault acel discurs despre Artemidoros. Asta e Ithaca lor, *limbajul*, și acolo se întorc ei. Asta spune și tema conferinței: *the linguistic turn*. *Mais tous s'en foutent totalement de clasa muncitoare*, o Penelopă căreia *the French Theory* nu i-a scris nici măcar *une carte*

postale. Iertați-mă, uneori mă las dus de val – de valul exasperării. Mă exasperează faptul că *the French Theory* pare a *British comedy*. În fine, chiar dacă acești intelectuali, aşa cum apar ei în roman, nu sunt decât niște personaje pe care autorul le pune să facă și să spună ce vrea el, și chiar dacă Roman Jakobson (atenție la prenume!) nu a descoperit această a șaptea funcție a limbajului, totuși, în acest roman este și filozofie, și încă din plin. Pe Socrate nu l-a pus Platon să spună ce a vrut el?

Mă întorc și văd că aproape toată lumea din librărie s-a adunat în jurul unui domn între două vârste și al doamnei de la casă. Domnul este rotofei, bonom și are un început de chelie; doamna este uscătivă, nu-i poți da vârsta, are un chip sever și nu știm cât e de înaltă pentru că stă pe un scaun. Spre propria mea surprindere, iau cuvântul:

— *Excusez-moi, madame, pour intervenir.* Nu am citit acest roman, dar cred că domnul are dreptate. Adică ar trebui să aveți și ficțiune. Romanul este întruparea unor gânduri sau, cum spune Kundera, explorarea posibilităților existenței umane. Mai mult decât atât, filozofia însăși este într-o bună măsură ficțiune. Editez un volum pe această temă, *chez Polirom...*

Mă opresc, contrariat că nu m-a întrerupt nimeni. Dimpotrivă, toată lumea se uită la mine, ca și cum ar fi curioasă să audă ce am de zis. Nu știu de unde am atâtă curaj și continuu – nu-mi mai pasă nici de accent, nici de faptul că în franceză încurez adesea genul substantivelor.

2

— La început a fost mitul. Apoi au apărut filozofia și istoria, care au opus mitului un discurs naturalist. Primii filozofi, filozofii presocratici, își intitulau scrierile *Peri phuseōs*, *Despre natură*. Doar că „natură” e traducerea în latină a lui *phusis*, și nu e chiar același lucru. Heraclit a spus că aceluia ceva pe care îl numim *phusis* îi place să se ascundă. Dar, ca un făcut, chiar și ceea ce filozofii presocratici înțelegeau prin *phusis* a rămas întru câtva ascuns. Când Thales a spus că totul este apă sau când Anaximene a spus că totul este aer: apa și aerul la care se vor fi gândit ei erau substanțe sau modele explicative? Un model explicativ nu există ca atare, el este o simplificare a

unei situații reale; am putea să spunem că el este, într-un fel, o ficțiune. Vedeți, a încerca să-i înțelegem pe filozofii presocratici și cum ar trebui să refacem un vas vechi din care nu ne-au rămas decât câteva cioburi. Nu putem reface acel vas decât dacă ne imaginăm cum va fi arătat el în realitate, doar că ni-l putem imagina în multe feluri. Filozofii presocratici s-au opus mitului, dar înțelegerea lor necesită un fel de *confabulație*, dacă putem spune așa. În ce-i privește pe istorici, ei bine, chiar un istoric francez a spus ca Tucidide nu este colegul lor, căci Tucidide a încercat să ne facă să uităm că textele lui nu sunt decât texte, ce pot fi citite în feluri diferite, nu documente în care adevărul a fost conservat *tel quel*. Cuvântul „istorie” vine din grecescul *historia*, care înseamnă „cunoaștere”, dar și „poveste”.

În fine, să zicem că primii filozofi și istorici au opus mitului un discurs naturalist. Platon a încercat însă să recupereze mitul. Sunt atâtea mituri în dialogurile lui. Mituri tradiționale (pe care le-a modificat sau nu) și mituri pe care le-a inventat chiar el (și în care apar sau nu elemente din mitologia tradițională). Dintre cele pe care le-a inventat, cel mai celebru este, cred, mitul Atlantidei. Ce inconvenient pentru cei care au luat de bună povestea Atlantidei! Acum, care e rolul acestor mituri?

Unele sunt protreptice, adică menirea lor este să ne convingă să ne schimbăm viața. În *Phaidon*, de pildă, Socrate încearcă să-i convingă pe cei din preajma lui, prin argumente, că sufletul este nemuritor. Doar că, la sfârșit, nu toată lumea e convinsă și atunci Socrate le spune un mit despre lumea de apoi. Nu putem ști dacă lucrurile stau chiar așa cum le zugrăvește acest mit, spune Socrate, dar el nu este întru totul fals, căci sufletul este cu adevărat nemuritor și merită să riscăm să credem că după moarte sufletele sunt recompensate sau pedepsite pentru faptele lor din viața de aici (lucru pe care ar trebui să ni-l spunem mereu, așa cum facem cu o incantație). În *Republica*, Platon merge și mai departe și spune că în anumite situații filozoful trebuie să recurgă la o minciună nobilă, de pildă atunci când vrea să le insuflă concetenilor săi anumite virtuți patriotice.

Alte mituri sunt pedagogice, adică menirea lor este să-i ajute pe cei mai puțin deprinși cu filozofia să priceapă lucruri abstracte și dificile. Atunci când cunoaștem, spune Platon, ne reamintim de fapt idei, ca și când le-am fi cunoscut cândva și apoi le-am fi uitat. În anumite dialoguri, această așa-numită teorie a reamintirii este susținută prin argumente, dar ele

sunt greu de urmărit. Ei bine, mitul central din *Phaidros* pare o ecranizare a acestei teorii. După moarte, sufletul (asemenea unui car înaripat ce are înhămați doi bidivii, unul ascultător și unul nărăvaș) se ridică în înaltul cerului, după cum e puterea și priceperea vizitului, și acolo contemplă câmpia adevărului, adică ideile. După care sufletul cade și, când îi vine sorocul să se reîntrupeze, se reîntrupează în funcție de cât de mult a văzut acolo, în înalt. Cel a cărui privire a cuprins cel mai mult din câmpia adevărului va fi un iubitor al Muzelor; al doilea, un rege ce respectă legile; și tot aşa până la cel din urmă, care va fi un tiran.

Pentru Platon, filozofia are aşadar o dimensiune civică. Ca să-i ajute pe cei care nu sunt filozofi, filozoful recurge la mit – fie ca să-i convingă să-și schimbe viața, fie ca să le clarifice lucruri abstracte. Aici aş face o paranteză, dacă-mi dați voie. În analogia peșterii din *Republica*, cel care reușește să iasă din peșteră se întoarce în cele din urmă la cei ce sunt încă acolo, legați, cum a fost și el, și le istorisește pătaniile lui, cum a fost eliberat, cum a văzut mai întâi focul care generează umbrele, apoi soarele, sursa ultimă a luminii. Doar că cei legați nu vor să-l asculte; ba, mai mult, ar fi în stare să-l și omoare dacă nu s-ar opri. Așa că mă întreb: oare dacă le-ar fi povestit un mit, în loc să le istorisească ce s-a întâmplat cu el, nu i-ar fi făcut în cele din urmă să realizeze că ceea ce văd ei acolo proiectat pe peretele peșterii nu sunt decât umbre? Ar fi fost une *mise en abyme*, cum ar spune Derrida, Sollers și atâția alții; adică o poveste într-o poveste, și amândouă într-o alta, căci *Republica* are în centrul ei o ficțiune sau, cum zice chiar Platon, o cetate zidită în vorbe ce nu-și are nicăieri sălaș. În fine, închid paranteza.

Uneori, mitul nu este nici protreptic, nici pedagogic. Asta se întâmplă în *Timaios*. Cosmologia din acest dialog (în care un Demiurg ce se uită la un model ideal făurește întreg universul dintr-o materie dată) este numită *eikōs muthos*, adică „mit verosimil”, cum este tradusă îndeobște această expresie. Ca și cum Platon ar fi vrut să spună că mitul nu este doar un mijloc de convingere sau de clarificare a unor *philosophèmes* mai abstracte, ci că atunci când rațiunea încearcă să cuprindă realitatea ultimă, ea nu poate decât zugrăvi o ficțiune verosimilă.

Fac o pauză și mă uit în jurul meu. Domnul rotofei aflat în căutarea celei de-A șaptea funcții a limbajului radiază de încântare. Nu m-aș mira defel dacă o să mă invite la *un verre*

când vom ieși de aici, la una din cafenelele de peste drum. Mă uit în jurul meu și toate privirile sunt încurajatoare, în afara de cea a doamnei de la casă. Fața ei este o elipsă alungită pe care nu există decât trei linii mici, orizontale, în locul ochilor și al gurii – un fel de *kanji* născocit pentru a desemna o anumită specie de dispreț.

— În *Lakes*, continuî eu îmbărbătat de privirile celor din jur, Socrate spune că un adevărat om al Muzelor nu este acela care obține o armonie la liră sau la oricare alt instrument, ci acela care reușește să-și armonizeze faptele cu propriile vorbe. Or, tocmai el, Platon, pare a nu fi un adevărat om al Muzelor. El spune, și încă în multe locuri, că adevărata cunoaștere (ce se obține greu, prin dialectică) este pură, adică neîntinată de imagini și reprezentări. Adeseori însă, el nu face ce spune și recurge la mituri, care sunt, în marea lor majoritate, extrem de vizuale, de parcă ar fi instrucțiuni scrise pentru un ilustrator. Mă rog, să zicem că ele sunt o concesie făcută pentru cei mai puțin deprinși cu filozofia. Numai că la Platon și cele mai abstracte argumente sunt prinse tot într-un soi de ficțiune, căci el a scris dialoguri, fiecare cu o *mise en scène* mai mult sau mai puțin elaborată, în care personajul central, Socrate, spune ce îl pune Platon să spună. Iar acest Socrate al lui Platon pare a fi un personaj desprins dintr-un mit. Un filozof de la Montréal, pe care îl cunosc, a scris un articol în care a demonstrat că până și povestea înfățișată în *Apologia* este tot un fel de mit. Potrivit *Apologiei* lui Platon, cel care l-a făcut pe Socrate să-și interogheze concetățenii a fost chiar Oracolul din Delphi. Când cineva a întrebat Oracolul cine este cel mai înțelept om, Oracolul a răspuns că nimeni nu este mai înțelept decât Socrate. Iar Socrate a vrut să vadă dacă Oracolul are dreptate și a început să-i descoase pe concetățenii lui, care spuneau că știu o seamă de lucruri. Cu alte cuvinte, examinarea celor lalți, activitatea socratică prin excelență, ar fi avut o origine divină, Oracolul din Delphi, ceea ce ar face din Socrate un personaj aproape mitic. Doar că această poveste nu mai apare și la alții autori, cu excepția lui Xenofon. În fine, închei prin a spune că, pentru a denumi o seamă din miturile lui, Platon folosește diferite forme ale verbului *plattoō*, „a plăsmui”. Cum s-ar spune în engleză, *Plato plattoed his dialogues*. De ce? Pentru a ne sugera că rațiunea însăși este plăsmuitoare.